

2.2. A DEMOGRÁFIAI CSERE FOGLALKOZÁSI SZERKEZETRE GYAKOROLT HATÁSÁRÓL

CZETHOFFER ÉVA & KÖLLŐ JÁNOS

A ma elérhető adatforrások nem nyújtanak átfogó képet a széles értelemben vett demográfiai cserének – amelyen az egyik oldalon az oktatásból a munkaerőpiacra lépést és a bevándorlást, a másik oldalon a nyugdíjba vonulást, a munkaképesség elvesztését, a nyugdíj előtti halálozást és a kivándorlást értjük – a *foglalkozási szerkezetre* gyakorolt hatásáról. Az oktatási, foglalkoztatási, egészségügyi és nyugdíjregiszterek egyéni szintű összekapcsolásával néhány éven belül megteremtődhet az alaposabb vizsgálódás lehetősége, de ma egyedül a KSH Munkaerő-felmérése (MEF) nyújt átfogó, ám a kis elemszám és az „önbevalláson” alapuló változók bizonytalanságai miatt szükségképpen pontatlan képet.

A MEF-ben többféle módon (a felvétel paneljellegét és a retrospektív kérdéseket kihasználva) is azonosíthatók az oktatásból a munkaerőpiacra, illetve a piacról nyugdíjba vagy tartós inaktivitásba lépők. A felvételen egy személy hat negyedéven keresztül követhető. A felvételen egy személy hat negyedéven keresztül követhető, továbbá, a retrospektív kérdések lehetővé teszik a 1,5 éves panelből való kitekintést további egy évre visszamenőleg. A ki- és belépők csoportjainak kialakításához a kérdőív két kérdését használtuk, amelyek a válaszadó megkérdezéskori, illetve a megkérdezéstől számított egy évvel korábbi tevékenységét jelölik. *Belépők* azok a személyek, akik a kérdezés előtt egy évvel még tanultak, a kérdezéskor pedig dolgoztak. *Kilépőként* jelöltük azokat a személyeket, akik egy évvel a kérdezés előtt dolgoztak, a kérdezéskor viszont nyugdíjasként jelentek meg vagy munkaképtelennek mondták magukat. A kilépők foglalkozását a munkanélküliséget vagy inaktivitást megelőző utolsó FEOR-kód alapján azonosítjuk, a belépőket a kérdezéskori kód alapján.¹ A mintában szereplő alacsony esetszámok miatt a foglalkozási csoportok és a vizsgált időszakok kialakításakor is erőteljes összevonásokat eszközöltünk.²

A 2.2.1. táblázatban közölt kilépési adat jól közelíti a foglalkoztatásból öregségi vagy rokkantnyugdíjba lépők számát, a munkaképtelenné válók elsöprő többsége ugyanis állítása szerint rokkantnyugdíjat vagy ahhoz hasonló járadékot kap. A MEF 2010. január–márciusi adatfelvételében például a magukat nyugdíjasként mondogó 96 százaléka egy másik kérdésre adott válaszában arról számol be, hogy öregségi nyugdíjat kap, és fordítva: az öregségi nyugdíjat említők 96 százaléka magát nyugdíjasként nevezi meg a „munkaerőpiaci státus önbesorolással” kérdésre adott válaszában. Hasonlóképpen, a magukat munkaképtelennek mondogó 99 százaléka közölte, hogy rokkantnyugdíjat kap, miközben a rokkantnyugdíjról beszámoló 87 százaléka munkaképtelennek mondja magát.

1 FEOR: Foglalkozások Egyeséges Osztályozási Rendszere. A fegyveres testületek foglalkozásait figyelmen kívül hagytuk.
2 A visszatekintő kérdésből csak azt tudjuk meg az egyénről, hogy egy éve dolgozott, de ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül az akkori foglalkozása volt az utolsó a munkából való kilépés előtt. A munkaviszony a belépők és a kilépők esetében is jelenthet külföldi foglalkoztatást vagy közmunkát. Az adatbázisból a tartós – a háztartás megszűnésével vagy a háztartásból való kiválással járó – kivándorlás ténye nem állapítható meg.

2.2.1. táblázat: Az oktatásból munkába, illetve munkából nyugdíjba lépők és/vagy munkaképtelenné válók száma a KSH Munkaerő-felmérésén alapuló becslés szerint, 2006–2015 (ezer fő)

	Oktatásból munkába	Munkából nyugdíjba	Egyenleg (be-ki)
Diplomás foglalkozásban dolgozók, vezetők, vállalkozások vezetői			
2006–2010	100	123	-23
2011–2015	97	115	-18
Egyéb szellemi munkát végzők, irodai dolgozók			
2006–2010	126	124	2
2011–2015	133	152	-19
Szolgáltatási szakmákban dolgozók (minden szakma az ipariakon kívül)			
2006–2010	91	86	5
2011–2015	114	105	9
Ipari szakmákban dolgozók			
2006–2010	56	80	-24
2011–2015	57	58	-1
Összeszerelők, gépkezelők, egyszerű foglalkozásokban dolgozók			
2006–2010	58	110	-52
2011–2015	109	144	-35

Megjegyzés: A táblázatban a súlyösszegek láthatók, ezer főben mérve.

A megfigyelések száma: 9 937 belépő, 11 306 kilépő. Az átlagos cellaméret a belépők-nél 662, a kilépők-nél 754 fő. Az eseteket a felmérésben megadott súlyokkal súlyoztuk.

Oktatásból munkába: a kérdezőskor dolgozott, a kérdezés előtt egy évvel tanult.

A foglalkozási besorolás a kérdezőskori foglalkozás alapján történik. *Munkából nyugdíjba:* a kérdezőskor nyugdíjas vagy munkaképtelen volt, egy évvel korábban dolgozott. A foglalkozási besorolás az utolsó foglalkozás alapján történik. A meghatározásoknál az önbesoroláson alapuló munkaerőpiaci státust vettük figyelembe. Minden személy egyszer, az első olyan megfigyelésével szerepel, amelynek során a fenti kritériumok szerint belépőnek vagy kilépőnek minősült.

Az adatok külső ellenőrzésére csak részlegesen van mód. A táblázatban a 2006–2010-es időszakban az öregségi nyugdíjba lépők és munkaképtelenné válók együttes számát 523 ezerre becsüljük. Ugyanezen időszakban az új öregségi, valamint rokkantsági és baleseti rokkantsági nyugdíjmegállapítások száma 501 ezer volt.³ Hasonló számvetés 2011–2015-re nem végezhető a rokkantnyugdíjak „megszüntetése” (járadékká alakítása) miatt, miközben az érintettek nagy része valószínűleg továbbra is rokkantnyugdíjasként határozza meg magát. A MEF- és ONYF-adatok csak némi hibával hasonlíthatók össze, mert a MEF-ben a t -edik évben nyugdíjban lévő és a $t - 1$ -edik évben még dolgozó személyek egy része nem a t -edik, hanem a $t - 1$ -edik évben lépett nyugdíjba. Továbbá, a nyugdíjba vonulók között szép számmal vannak munkanélküliek vagy inaktívok. A nagyságrendek egyezése azonban megnyugtató. Az oktatásból a munkaerőpiacra lépőkre vonatkozó becslést nem tudjuk külső forrásból ellenőrizni. Az egyetlen, bizonytalan támpontot a felsőoktatásból kilépők számára vonatkozó adat nyújtja, ami 2006–2010-ben 162 ezerre rúgott.⁴ Ettől jelentősen elmarad a diplomás foglalkozásokba lé-

³ Fazekas Károly–Blaskó Zsuzsa (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör, 2015. MTA KRTK KTI, Budapest, 2016, 253. o.). A számítás egyik oldalán sem tartalmazza a fegyveres testületek alkalmazottainak adatait.

⁴ Uo. 230. o.

pők számára vonatkozó táblázatbeli becslés (100 ezer fő), de ezt nem tartjuk súlyos problémának, mert a végzettek egy része nem helyezkedik el, más részüket a felsőfokú végzettséget igénylő és vezetői foglalkozások körén kívül talál állást, egy harmadik csoportjuk pedig külföldre távozik, ezért eleve nem szerepel a végzést követő év felmérésében.

Végezetül, vessük össze a demográfiai cserére becsült egyenlegeket a MEF-ben mért állományváltozásokkal! Ismét a 2006–2010-es periódust tekintjük, ehhez a MEF 2005 és 2010 negyedik negyedévi adatfelvételeit használjuk. Az állományok (zárójelben a táblázatbeli becsült egyenleg) a következőképpen változtak: diplomás foglalkozások 30 (–23), egyéb szellemi 0 (2), szolgáltató –28 (5), ipari –88 (–24), segéd- és betanított munkás –12 (–52). Ezek az eltérések nem tűnnek aggasztónak, figyelembe véve, hogy az állományváltozást a demográfiai cserén kívül befolyásolja a munkanélküliség (ami sokkal nagyobb volt 2010 végén, mint 2005 végén, és elsősorban a fizikai munkásokat érintette), a kivándorlás (ami legerősebben az ipari és szolgáltató szakmunkások létszámára hatott), a közmunkaprogram bővülése (aminek hatására nőtt az egyszerű munkát végzők száma), továbbá a felsőfokú tanulmányok befejezése előtti munkavégzés (ami miatt számos, később diplomát szerző dolgozó tűnik fel felsőfokú képzettséget nem igénylő foglalkozásokban).

A fenti összehasonlítások alapján durva közelítésként elfogadhatónak tűnnek a demográfiai cserére vonatkozó becslések. *A számítások tartalmi eredményei a következőképpen foglalható össze.*

A demográfiai csere csak a szolgáltató szakmák és 2006–2010-ben az egyéb szellemi foglalkozások létszámát nem apasztotta, minden más esetben veszteséges volt. A legsúlyosabb veszteség a segéd- és betanított munkát érte, annak ellenére is, hogy az oktatásból ide belépők számát 2011 után megugrasztotta a közmunka tömegessé válása. Ennél erősebb hatása volt azonban annak, hogy nagy létszámú képzetlen csoportok érték el a nyugdíjkorhatárt, vagy vesztek el a munkaképességüket.

Az adatok nem támasztják alá, hogy a demográfiai csere, illetve a belépők és a kilépők eltérő iskolázottsága elsősorban az ipari szakmunka utánpótlását sodorja veszélybe. 2010–2015-ben a ki- és belépések itt egyensúlyban voltak, miközben a demográfiai csere veszteséget okozott a diplomás és egyéb szellemi munkakörökben.